

РОЗВИТОК РИНКОВИХ ФОРМ І СПОСОБІВ КООПЕРАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКОПРОДУКТІВ В УМОВАХ ПЕРЕХІДНОЇ ЕКОНОМІКИ

В умовах переходу до ринку здійснюється модифікація форм агропромислової кооперації та інтеграції. Процес цей закономірний для всяких перехідних періодів, а тому народжує багато моделей, видів і форм організації агропромислового виробництва.

Серед цих форм організації виробництва продовжують функціонувати як традиційні, так і зароджуються нові, тобто перехідні форми формоутворюючих процесів. Ці форми організації виробництва можна класифікувати за такими ознаками: технологічні, кваліфікаційні та інші. За

цими ознаками кооперацію поділяють на: внутрігосподарську; міжгосподарську; кооперацію праці і кооперацію виробництва.

За функціональною ознакою виділяють такі типи кооперативів: постачальницькі, збутові, споживчі, кредитні тощо. Такий кооператив мав місце в Україні до колективізації сільського господарства (1937 р.), і особливо у Західному регіоні у вигляді молочарської кооперації – “Маслосоюз”. Кооперація набула широкого розвитку в зарубіжних країнах з розвинутою аграрною економікою, де діють такі ж спеціалізовані за функціями і видами діяльності кооперативи, що обслуговують фермерські господарства. Вони зарекомендували себе з кращої сторони. Це альтернатива тому, що кожний господарючий суб’єкт при виробництві певної продукції витрачає свої зусилля на організацію якого-небудь виду інфраструктурної діяльності. Цю діяльність здійснює спеціалізований кооператив. Він надає послуги групі господарств, які заснували його або являються його споживачами. Такі кооперативи надають свої послуги більш якісно і дешевше.

В умовах кооперації розвивається ініціатива, підприємницькі засади, які зв’язані із задоволенням економічних інтересів колективу підприємства, з мотивацією поведінки, зацікавленістю в результатах своєї праці, у підсумках спільної господарської діяльності.

Кооперативна ідея, наприклад, проявилась у повній мірі і розвивається далі у формі сільськогосподарських кібуц в Ізраїлі. Тут функціонує кооперативний характер праці, виробництва, спільна участь у виробництві, обміні і розподілі. Все це приводить у дію реформаційні механізми і дає можливість кібуцам показувати світові стандарти продуктивності праці. Це свідчить про велику природну силу кооперативної форми організації виробництва, яка може сприяти формуванню і ефективності розвитку ринкової економіки України.

Вплив цих реформаційних процесів на розвиток зв’язків економічної кооперації учасників ринкової економіки вказує на те, що такі зовнішні комунікабельні зв’язки сприяють господарюючим суб’єктам включатися у ринковий обмін, в результаті якого відбувається формування і розвиток ринкового середовища. Завдяки їх різновидності забезпечується стійка ринкова система аграрного устрою.

Розмежування між функціями цих комбінаційних зв’язків полягає в тому, що одні створюють виробничі кооперативи, а інші включають їх у поле взаємодії з іншими господарюючими суб’єктами. Всі вони відрізняються тими видами діяльності, які охоплюють ці різні сфери кооперування: виробництво певного виду продукції, переробки сировини, постачання і зберігання, надання послуг агросервісного характеру і торгівлі.

Сільськогосподарські підприємства в умовах ринку володіють повною самостійністю при укладенні договорів на ремонтні, транспортні послуги та у придбанні необхідних матеріально-технічних засобів (техніка, паливо-мастильні матеріали, обладнання, добрива, комбікорми тощо). При цьому завжди є можливість вибору того чи іншого постачальника чи обслуговуючої фірми. Разом з тим, при вирішенні всіх складних питань у підприємстві завжди є ризик помилитися, мати втрати і збитки. З метою недопущення таких випадків сільськогосподарським товаровиробникам доцільно вступати у кооперативні та інтеграційні зв’язки із агропромисловими формуваннями.

У кооперативні зв’язки можуть вступати господарські суб’єкти різних сфер продуктивних підкомплексів АПК. Це відбувається шляхом розвитку процесу як горизонтальної, так і вертикальної агропромислової інтеграції учасників кооперування в рамках району, області і регіону. Учасники такої кооперації створюють асоціацію, кооператив або інше агропромислове формування, що дає можливість замкнути в рамках єдиного господарського суб’єкта виробництво сільськогосподарської сировини, її переробку, зберігання і торгівлю готовими продуктами у фірмових магазинах.

Ефективність агропромислового виробництва і актуальність першочергових його завдань, як справедливо пише В. Б. Пошкус², полягають у тому, щоб пріоритети були акцентовані таким чином, що у першу чергу необхідно замкнути ті ланки системи агропромислового виробництва, які зумовлюють диспаритет цін, монополізм, розривають зв’язки товаровиробників, доводять сільськогосподарські підприємства до збитковості, приносять великі втрати виробничих потужнос-

² Пошкус В. Б. Сельскохозяйственная кооперация в условиях многоукладной экономики АПК России / АПК: Экономика, управление, 1996, №8. – С.23.

тей і викликають інші негативні явища. А тому доцільно було б, в першу чергу, об'єднати зусилля сільськогосподарських і агросервісних підприємств, переробної промисловості, заготівельних організацій і фірменну торгівлю для того, щоб створити вертикальні кооперативні об'єднання, засновниками яких повинні стати сільськогосподарські виробники.

Звичайно, що не всі ланки кожного продуктового підкомплексу зразу ж вдасться замкнути, але сільгоспвиробників, переробні підприємства і торгівлю, тобто ті ланки, які формують кінцевий результат сільськогосподарської праці і визначають споживчу ціну продовольчих продуктів необхідно, в першу чергу, замкнути в рамках агропромислових формувань району, області типу кооперативу, асоціації, корпорації тощо.

Повчальним може служити досвід створення асоціації по виробництву, переробці і реалізації молочної продукції "Левобережжє" на базі "Молкомбината Энгельский"³.

У процесі підприємницької діяльності сільськогосподарські товаровиробники і переробна промисловість вступають у міжгалузеві зв'язки в рамках як молокопродуктового, так і інших підкомплексів АПК. Найбільший ефект ці зв'язки дають тоді, коли кооперування охоплює сільське господарство і промисловість, яка переробляє його сировину. У кооперування повинні включатися також торгівля, виробництво засобів виробництва для сільського господарства, галузі агросервісу, кредитні установи тощо. В цих умовах агропромислове кооперування передбачає докорінне перетворення відносин між промисловістю, сільським господарством, торгівлею і галузями агро-сервісу на основі їх органічного синтезу.

Проблемі розвитку агропромислової інтеграції присвячені значні наукові роботи видатних економістів-аграрників України: Андрійчука В. Г. (1990, 1996, 1997), Борщевського П. П. (1995, 1996), Гайдучького П. І., Лукінова І. І. (1996), Онищенко А. М. (1976, 1980, 1982), Саблука П. Г. (1994, 1995, 1997) та ряду інших вчених. Всі вони агропромислове кооперування вважають процесом закономірним, а його рушійними мотивами – розвиток продуктивних сил і виробничих відносин.

Разом з тим, на практиці в даний час мають місце чинники, які гальмують розвиток агропромислової інтеграції. Серед них – недостатня забезпеченість сільського господарства технікою, запчастинами, паливо-мастильними матеріалами, добривами, іншими матеріально-технічними засобами, диспаритет цін на аграрну і промислову продукцію, недостатня матеріальна заінтересованість працівників підприємств АПК в кінцевих результатах праці та ін.

Економічні інтереси сільськогосподарських підприємств, що виробляють сировину, і промислових переробних підприємств в кінцевих результатах роботи, як правило, розходяться. Промислові підприємства завжди заінтересовані в рівномірному на протязі року надходженні високоякісної сировини за самими низькими цінами. Сільськогосподарські підприємства, природно, заінтересовані у підвищенні ефективності сільськогосподарського виробництва, для чого вимушені вирощувати високопродуктивних корів, виробляти молоко по такій технології, яка забезпечить максимальний вихід продукції при мінімальних затратах. Та обставина, що кожне підприємство турбується про результати своєї роботи – явище позитивне. Саме так і повинно бути в умовах ринкової економіки. Проте часто-густо розходження економічних інтересів сільськогосподарських і промислових підприємств наносять в кінцевому результаті шкоду інтересам і тих, і інших, знижують ефективність їх виробництва.

Ось чому недостатня взаємозаінтересованість промислових і сільськогосподарських підприємств повинна бути не перешкодою для кооперування та інтегрування промислового і аграрного виробництва, а стати єдиним ефективним шляхом усунення цих розбіжностей.

Повчальним для України може слугувати зарубіжний досвід з питань розвитку інтеграції та функціонування агропромислових формувань кооперативного типу. Наприклад, в США усі сільськогосподарські кооперативи, як повідомляє В. В. Зіновчук, статистика розподіляє на маркетингові, постачальницькі та сервісні.

За географічним охопленням кооперативи США поділяють на чотири групи: місцеві, регіональні, міжрегіональні і національні, міжнародні. Всі місцеві кооперативи належать до

³ Черняев А., Мишин В. и др. Вертикальная интеграция в молочном подкомплексе АПК / АПК: Экономика, управление, 1996, №8. — С.34.

централізованого типу організаційної побудови кооперативів. Деякі централізовані кооперативи обслуговують досить значну територію і можуть належати не до місцевих, а до регіональних кооперативів. Їх члени такого ж напрямку зв'язані зі своєю організацією, але оперативне обслуговування їх господарств може здійснюватися через місцеві сервісні підрозділи, які по суті є виробничими філіями кооперативів. За такою схемою організовано і функціонують більшість молочарських та спеціалізованих рослинницьких кооперативів. Типовим прикладом централізованого регіонального кооперативу, як пише В. В. Зіновчук, може бути компанія "Клес-Клей" (м. Фарго, штат Північна Дакота). Це кооперативна асоціація, що об'єднує 800 фермерів-виробників молока в штатах Мінесота, Північна та Південна Дакота з територією збору молока приблизно 600 км на 750 км. До її персоналу входить 361 найманий працівник, річний обіг кооперативу становить 56 млн. доларів. Члени кооперативу об'єднані у десять округів. Кожний округ має свого представника (директора) у Раді директорів кооперативу. Директор повинен бути активним фермером, членом асоціації і бути обраним фермерами свого округу. Враховуючи специфіку молочарського бізнесу, ф. "Клес-Клей" для зручності організувала численні місцеві пункти збору, розподілу і первинної обробки молока. У власності кооперативу – шість молочних заводів, розташованих в зоні діяльності його членів⁴.

Зміни, які постійно відбуваються в навколишньому економічному середовищі, спонукали сільськогосподарські кооперативи США до структурних змін. Головною тенденцією структурних змін кооперативів є поступове зменшення їх кількості при одночасному зростанні чисельності складу та обсягів бізнесу. З метою виживання у постійно змінюючому економічному середовищі кооперативи розвиваються по трьох основних аспектах: внутрішнє зростання шляхом розширення власних виробничих потужностей і надання послуг; зовнішнє зростання в напрямі розширення діючого підприємництва; інтегрування з іншими суб'єктами, зберігаючи свою самостійність. Збільшення розмірів кооперативів здійснюється шляхом як горизонтальної, так і вертикальної інтеграції.

На жаль, в умовах перехідної економіки України у першій половині 90-х років ХХ століття процес горизонтальної інтеграції сільськогосподарських товаровиробників почав активно згасати, а діючі економічні взаємовідносини – розвалюватися.

При вертикальній інтеграції відбувається міжгалузеве кооперування підприємств різних сфер і галузей АПК, яке забезпечує: просування сировини за єдиним технологічним процесом із однієї фази виробництва в іншу; зменшення витрат, підвищення ефективності виробництва; якості і конкурентоспроможності продукції та розширення її асортименту.

Вертикальна інтеграція в молокопродуктовому підкомплексі включає товаровиробників (КСП, фермерські господарства, особисті підсобні господарства населення), підприємства переробної промисловості, сервісного обслуговування, торгівлю, а також і фінансово-кредитні установи.

Таким чином, інтеграція як в молокопродуктовому, так і в інших продуктивних підкомплексах АПК, обумовлюючи стійкі і тривалі організаційно-технологічні і економічні зв'язки між партнерами кооперації, представляє собою форму організації виробництва і управління. Вона сприяє росту продуктивних сил і вдосконаленню виробничих відносин. Подальший розвиток інтеграційного процесу необхідно направляти на запровадження прогресивних, ресурсозберігаючих технологій виробництва конкурентоспроможної продукції як у молокопродуктовому, так і в інших підкомплексах АПК.

⁴ Зіновчук В. В. Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США. – К.: Логос, 1996. – С.111.